

Odgoj za zaštitu prirode u osnovnoj školi*

Gerold Scholz

Universität Greifswald — Außenstelle Neubrandenburg, Greifswald

Sažetak

Odgoj za zaštitu prirode sastavni je dio humanitarnog odgoja koji pravo na život svakog pojedinog čovjeka povezuje s pravom na život svih drugih ljudi i prirode.

U pedagoškom smislu, djetetu treba omogućiti da »druge« i »ono drugo« smatra vrijednima zaštite upravo zato što je drugačije a ne identično djetetu. To se ne postiže moralnim odgojem, već razvijanjem razumijevanja kod djeteta za druge ljude i drugu prirodu.

To je proces učenja koji započinje osjećajem i načinom mišljenja djeteta i njegovim suočavanjem s prirodom kao s novim iskustvom. Tako se razmišljanje o vlastitim željama prema prirodi uzdiže na nivo svjesnog participiranja i aktivnog postupanja s prirodom u prirodi.

Ključne riječi: iskustvo s prirodom, odgoj za zaštitu prirode, osnovna škola, pravo na život, razumijevanje prirode, slika svijeta

UVOD

Govorit ću o radu s učenicima osnovne škole na odgoju za zaštitu prirode. Ova mala razlika između formulacije »rad s učenicima osnovne škole na odgoju za zaštitu prirode« i »odgoj za zaštitu prirode u osnovnim školama« jasno će vam pokazati da ne želim ništa reći o tome kako biste vi trebali organizirati vašu nastavu u vašim školama. To ne mogu učiniti jer ne poznajem vaše škole. Ali moći ću kazati nešto o tome kako njemački učenici nižih razreda osnovne škole shvaćaju prirodu. Ne vjerujem da se djeca u vašoj zemlji u tom pogledu bitno razlikuju od njemačke djece.

Također bih želio da sintagmu »odgoj za zaštitu prirode« shvatite u vrlo određenom značenju. Naime, u tom smislu da je zaštita prirode pedagoški cilj. Čini mi se da zaštićivanje prirode mora biti sastavni dio svake ljudske kulture. Humanost mi se čini nezamislivom ako ne postoji i volja da se zaštititi sve što je ne-ljudsko, sve ono što nije čovjek niti djelo ljudskih ruku. A da je jedna kultura nehumana ako zaštitu ljudskog života ne ubraja u svoja etička načela, to bih htio još posebno naglasiti. Zaštita prava na život svakog pojedinog čovjeka i zaštita prirode međusobno su povezani.

U prvom dijelu govorit ću o zaštiti prirode kao pedagoškom cilju, polazeći od načina mišljenja i vladanja djece. Nakon toga navest ću nekoliko primjera.

ZAŠTITA PRIRODE KAO PEDAGOŠKI CILJ

Upravo smo konstatirali da postoji razlika između čovjeka i prirode. U razvoju djeteta može se primijetiti da je ovo razlikovanje rezultat procesa učenja. Dijete uči razlikovati sebe od drugih ljudi, od svoje okolice ili simbola koji ga okružuju. Taj proces učenja

* Rad je prezentiran na savjetovanju »Edukacija u zaštiti prirode«, Zagreb, 2-4. prosinca 1992.

započinje u prvim tjednima života, a provlači se, bar u nekim komponentama, kroz čitavo vrijeme nižih razreda osnovne škole.

Uopćavajući možemo reći: dijete uči razlikovati između »ja« i »ono drugo«. Mladog ili posve odraslog čovjeka koji to nije u stanju učiniti smatramo psihički bolesnom osobom. Jednako je tako problematično ako netko nije naučio da između »ja« i »onog drugog« uvijek postoji neki odnos.

Ovdje mi se čini da je najvažnija kvaliteta tog odnosa.

Rastumačit ću problem, do kojeg mi je jako stalo, jednim primjerom. Jedno je dijete fascinirano leptirom. Smatra da je leptir »lijep« ili »mio«. A onda stišće i čupka leptirova krila, jer bi htjelo doznati što su zapravo ta leptirova krila. Mi kao odrasle osobe dakako da znamo da se leptir pritom neće dobro provesti.

Problem se dakle sastoji u ovome: učenje je na neki način povezano s internaliziranjem. U dječjim su očima lutke koje nešto jedu fascinirajući lik. Naprimjer lutke koje gutaju slova. Dijete, o kojem je ovdje bilo govora, na neki je način internaliziralo leptira. Odgoj za zaštitu prirode s tog gledišta znači da djecu treba odgajati tako da ona ne smiju internalizirati baš sve. Mogu reći i to da želja da se sve upozna osvajanjem nailazi na svoje granice tamo gdje je ugroženo pravo na život nekog drugog.

Činjenicu da djeca muče životinje u ovom sam primjeru prikazao kao moment potrebne želje za učenjem. Odrasli više tendiraju tome da takvo mučenje životinja pripisuju samo određenoj vrsti djece, tj. zločestoj djeci. S tim se ne bih mogao složiti. Moj je utisak da djeca – pa i ona poslušna – imaju tri stava prema životinjama. Ona smatraju da su životinje ili dražesne, ljupke, mazne itd. ili ih smatraju odvratnim i zastrašujućim. Treća je kategorija znatiželja.

Počnemo li životinje razvrstavati u spomenute kategorije, brzo će nam pasti u oči da postoji shvatljiv odnos između djeteta i životinje: drugim riječima, prenošenje slike o samom sebi na životinju. Životinje, koje izgledaju dječje, koje se uklapaju u shemu »bebeka«, smatraju se dražesnima i milima. Žabe se dakako ne ubrajaju u tu kategoriju. Spomenutog je leptira mogao spasiti dječji osjećaj da je leptir tako krhak. Tako krhak kako dijete zamišlja sebe samog. Uostalom, čak i onda kad se radi o pravom »haharu«.

Učenici nižih razreda osnovne škole, pa i mlađa djeca, u stanju su vrlo dobro pokazivati sažaljenje, suosjećati. Njihov spontani odnos prema nekom drugom pretpostavlja, dakako, interpretaciju su-osjećanja kao rezultata činjenice da se čovjek može uživjeti u položaj nekog drugog. I to zato što je taj drugi sličan samom djetetu. Spontano suosjećanje prestaje onoga trena kad se ono drugo ili onog drugog više ne može definirati kao nekog tko je sličan nama samima, nego je drugačiji.

Da bih vam zorno prikazao odnos između djeteta i životinje kao spontano traženje sličnosti, pričat ću vam o jednoj hospitaciji u trećem razredu osnovne škole.

Razred je bio podijeljen u grupe. Svaka grupa trebala se pozabaviti jednom životinjom. Učiteljica je očekivala uobičajena pitanja: kako ta životinja izgleda, koliko mladih ima, kako se mladunčad rađa (iz jajeta ili su sisavci), što ta životinja jede, gdje živi i sl. To su pitanja koja se postavljaju u okviru stručnog područja prirodopisa, koji na osnovi tih različitosti klasificira životinje i biljke. Međutim, djecu zanima nešto drugo:

Kad se radilo o divljim svinjama, interesiralo ih je da li one žive u jazbinama ili u gnijezdima. Ako žive u jazbinama, pa se i njihova mladunčad rađa tamo, da li su jazbine obložene mahovinom. Nadalje, djeca pitaju što mlade divlje svinje čine za vrijeme zime. Stalno se postavlja pitanje: »A kako izgledaju djeca?«. Kada je učiteljica objašnjavala razliku između »praseta« i »nazimeta«, jedan dječak reče: »Tako kao mi sada ili kao moj brat«. Mislio je na svoga starijeg brata.

Osjeća se da se djeca uživljavaju u životinje, a prije svega u mlade životinje, da pitaju za njihovo raspoloženje ili neraspoloženje, osjećaju li se one dobro ili ne. Ključni pojam za djecu jest: doživjeti. Jedna je djevojčica rekla: »Sve bilježimo onako kako to životinje doživljavaju.«

Roditi se, jesti, igrati se, imati četiri noge ili samo dvije, imati zube derače ili ne – s tog su gledišta doživljaji, a ne činjenice.

Dakako da se može reći da je zadatak škole da djecu iz tog svijeta doživljavanja i osobnih odnosa malo pomalo dovede do objektivne slike svijeta.

Ali, po mom mišljenju, to će nam poći za rukom samo onda ako smo djetetu pružili mogućnost da doživljava zajedno sa životinjama i da suosjeća s njima. Jer tek na osnovi razjašnjenja emocionalnih povezanosti između »ja« i »onog drugog« dijete može razumjeti ono »drugo«, koje je drugačije nego »ja«, i koje se kao takvo mora prihvatiti. Inače se objektivnost pretvara u ravnodušnost ili cinizam.

Odgoj za zaštitu prirode bazira se dakle na emocionalnom odnosu između djeteta i prirode. Stoga je jedan od najvažnijih zadataka odgoja za zaštitu prirode da omogućiti djetetu takve doživljaje.

Polazeći od ove prve zadaće odgoja za zaštitu prirode može se razjasniti i opći pedagoški cilj. Ja bih taj cilj formulirao kao »razumijevanje prirode«. Razumijevanje pritom ima više aspekata. Spomenut ćemo samo dva. Jedan je aspekt znanje o prirodi, a drugi se odnosi na razumijevanje koje se bazira na sućuti i na sudoživljavanju. Njemačka riječ »razumijevanje« (*verstehen*) eksplicitno pokušava obuhvatiti oba aspekta. U tom smislu razumijevanje bez osjećaja za prirodu nije moguće. A u ovom kontekstu »znanje kao razumijevanje« ima određeno značenje. Ovo znanje nipošto ne znači da se za pojave u prirodi ili datosti moraju jedino znati odgovarajući nazivi, već da treba znati kako su procesi među sobom povezani. »Razumjeti« u ovom smislu znači mogućnost emocionalnog shvaćanja odnosa, uzroka i djelovanja, podražaja i reakcije, utjecaja i recipročnih ovisnosti itd.

Razumjeti prirodu znači dakle steći znanje koje se bazira na razumijevanju, a ono sa svoje strane uključuje suosjećanje.

Smjeti su–doživljavati čini mi se da je, s obzirom na razvoj djece, bitni preduvjet za razumijevanje prirode. Dakako da se to mora nadopunjavati razumijevajućim znanjem. Jer se su–doživljavanje djece uglavnom odnosi na ona bića za koja smatraju da su slična njima samima: dražesne životinje i mlade životinje.

Ali kako će djeca naučiti zaštićivati i one životinje i biljke koje im se isprva gade, kojih se boje ili su prema njima ravnodušna?

Mislim da postoji sasvim opći odnos između djece i svekolike prirode. Djeca iskustveno doživljavaju i zamišljaju sebe kao nešto što se nalazi u fazi rasta. Ona znaju da su mlađa, manja, da se mijenjaju, da mnogo toga ne znaju i da neke stvari žele naučiti. Rast je onaj pojam koji može stvoriti vezu između dječje predodžbe o sebi samom i prirode.

Da ona rastu, to djeca i sama vrlo dobro znaju. Da sve što je živo u prirodi raste, to se djeci može zorno prikazati. I to tako da ona sama smiju izvršiti zamjenu uloga.

Ako djeca doživljavaju sebe kao bića za koja se odrasli brinu, onda im se mora omogućiti da steknu i to iskustvo da su ona sama ujedno i bića koja se brinu za neka druga bića ili za nešto drugo. Ona mogu naučiti njegovati i uzgajati životinje i biljke i tako saznati kako priroda raste. To podjednako vrijedi za gadne žabe kao i za cvijeće, grah, koprive ili korov.

Na taj će način preuzimanje odgovornosti za životinje ili biljke prestati biti moralni zahtjev koji postavljaju odrasli, nego će biti rezultat iskustva.

Da bi se ta odgovornost naučila, treba se sučeliti s vlastitom željom za razaranjem i internalizacijom kao i sa željom i mogućnošću zaštićivanja.

Ovaj opći dio završit ću s dva zaključka s obzirom na ono što smo rekli kao posljednje.

Prvo: odgoj za zaštitu prirode mora se bazirati na razumijevanju prirode i aktivnom postupanju s prirodom, što ni u kojem slučaju ne smije ostati na pitanju o tome kakve koristi čovjek ima od prirode.

Drugo: ove dvije želje: *očuvati* i *razoriti* i same predstavljaju teme odgoja za zaštitu prirode. Ne na taj način da se djeci nameće navodno postojeći moral odraslih, već tako da djeca sama spoznaju taj problem, da mogu o njemu razgovarati i razmišljati.

Na tu bih vam temu htio predočiti i primjer. Zatim ćemo još govoriti o dvije knjige. I kao treće i posljednje, citirat ću nekoliko primjera iz jedne knjige za su–doživljeni postupak s prirodom.

PRIMJER IZ NASTAVNOG MATERIJALA

Počet ću s jednom slikom iz nastavnog materijala na temu voda.

Zamislite dvije slike. Na jednoj je prikazan dječak koji je upravo upecao ribu, a na drugoj riba u kadi za kupanje. Riba je očito dobila zavoj na ranu. Lice dječaka jasno pokazuje ponos i veselje uspješnog ribiča. Izraz lica ribe u kadi trebalo bi interpretirati. Uz te slike nema teksta. Sučeljavanje tih slika zapravo je poziv na konfrontaciju s odgovarajućim osjećajima: s osjećajem veselja zbog ubijene (ulovljene) ribe i s osjećajem sažaljenja s bolesnom ribom.

To neka posluži kao primjer za razmišljanje o vlastitim željama i držanju prema životinjama i biljkama.

AKTIVNO POSTUPANJE S PRIRODOM

Prelazim na drugo područje, na aktivno ophođenje s prirodom. U knjizi »Linneas Jahrbuch« (Linnein godišnjak) prikazana je mala djevojčica Linnea, koja svakog mjeseca čini nešto u prirodi ili s prirodom. Linnea stanuje u gradu i rado stanuje tamo, jer – kako piše u toj knjizi – »u svakom kutiću kod mene nešto raste«. Osim toga, njezin prijatelj Kalle ima mali vrt, a susjed je umirovljeni vrtlar. Na kraju malog samopredstavljanja ta djevojčica kaže: »Tako, a sad ću vam pričati o svojoj godini, mjesec za mjesecom, što sam radila ili vidjela«.

U siječnju hrani ptice i gradi kućicu za sjenice. U veljači presađuje svoje biljke lončanice i pita se što rade životinje pod sniježnim pokrivačem. U ožujku unosi u kuću prve raspupale grančice i prvo proljetno cvijeće. U travnju sadi vlastiti mali vrt – na limenom poklopcu. U svibnju preša cvijeće. U lipnju plete vijenac od maslačka. I tako dalje.

Htio bih vam prezentirati dva kratka ulomka iz te knjige. U prvom se radi o rabarbari (ravedu) u mjesecu srpnju, a u drugom o štakorima u listopadu.

»U Kalleovom vrtu sad sve raste i buja kao šašavo. Nešto se već može i ubrati: rabarbara. Ta biljka ima najveće lišće koje sam ikad vidjela, ali jestiva je samo stabljika, lišće je naime otrovno. Ali ga se ipak može lijepo upotrijebiti:

- kao šešir, posebno onda kad pada kiša
- kao tanjur, osobito za jagode

– za govorenje, osobito ako se hoće postići dojam da mnogo ljudi odjednom žagore iako se u prostoriji nalaze samo tri osobe. Onda ta trojica moraju samo govoriti 'rabarbara, rabarbara'. Pokušaj, vidjet ćeš!

– kao ukras za vazu, naročito ako sunce sija kroz to lišće, onda se čitava soba prelijeva u zelenkastoj boji.«

U drugom se odlomku radi o jednom štakoru.

»Sad vam hoću ispričati kako sam prije kratkog vremena navečer srela jednog rattus norvegicus. To je zapravo najrašireniji sisavac u gradu: smeđi štakor. Išli smo istim putem. Štakor je trčao tik uz kućni zid, ja sam hodala sredinom pločnika. Kod semafora sam stala. Štakor također. Kad se upalilo zeleno svjetlo oboje smo prešli preko ceste. Ali onda je štakor krenuo prema parku, a ja sam pošla kući.

Mnogi kriknu kad ugledaju štakora. Ja ih na neki način smatram uzbudljivima. Šteta što su tako štetni. Kopaju hodnike, izgrizaju rupe, požderu sve što nađu. I šire bolesti. Dakle, nikako ne dirajte štakora rukama.«

S VESELJEM DOŽIVJETI PRIRODU

U trećem dijelu želim se osvrnuti na knjigu »Mit Freude die Natur erleben« (»S veseljem doživljavati prirodu«). Autor, Joseph Cornell, opisuje četiri stupnja učenja:

- oduševiti dijete
- koncentrirano opažati
- neposredno iskustveno doživjeti
- podijeliti svoje iskustvo s drugima.

On u prvom redu radi s igrama. U takve se igre ubraja i igra zvana »kamera«, koju Cornell svrstava u »neposredno iskustveno doživljavanje«. Neće ići na uštrb igre ako unaprijed kažem da opis igre pokazuje da se ni ovdje ni kod drugih igara ne radi o neposrednom iskustvu, već uvijek o povezanosti između percepcije i usvajanja.

»Grupa se podijeli u parove – jedno dijete ima ulogu fotografa, a drugo kamere. »Kamera« drži zatvorene oči dok »fotograf« ne napravi kompoziciju lijepog ili interesantnog predmeta iz prirode ili krajolika. Zatim pritišće tri do pet sekundi na uho »kamere«, da bi ova otvorila »zaslon« (oči). »Kamere« na taj način vide svijet na nov i interesantan način.«

Na kraju, htio bih još jednom sažeti svoje postavke.

Smatram da je odgoj za zaštitu prirode sastavni dio humanitarnog odgoja, koji pravo na život pojedinog čovjeka povezuje s pravom na život svih ostalih ljudi i prirode te ga obrazlaže na isti način. U pedagoškom smislu, tu je najvažnije da se djetetu pruži mogućnost da druge i »ono drugo« smatra vrijednim zaštite jer je drugačije nego dijete samo, a ne zato jer je jednak djetetu. To se ne može postići moralnim odgojem, nego samo tako da se kod djeteta razvija razumijevanje za druge ljude i drugu prirodu. To zahtijeva proces učenja, koji započinje dječjim načinom mišljenja i osjećanja, a zatim potiče djecu da se konfrontiraju s tim. To se postiže na osnovi iskustva s prirodom, tj. putem svjesnog percipiranja i putem razmišljanja o onome što je dijete percipiralo, aktivnim postupanjem s prirodom i razmišljanjem o odnosu između prirode i čovjeka ili, konkretno, razmišljanjem o vlastitim željama s obzirom na prirodu.

PRIMARY SCHOOLS EDUCATION IN PROTECTION OF NATURE

Gerold Scholz

Universität Greifswald, Außenstelle Neubrandenburg, Greifswald

Summary

Education in protection of nature is one of the components of humanistic education in which every individual person's right to life is proven to be in close connection with the same right of all other people and nature as well.

In pedagogic sense, the child must be given the possibility to respect the chance to protect "others" and "the other" for the only reason that they are different and not identical to the child himself. The goal may be reached not by the moral education but by the development of child's understanding of other people and the nature.

This is the process of learning which begins with the child's emotions and way of thinking and his perceiving the nature as new experience. Thus the understanding of personal wishes with regard to the nature is being raised to the level of conscious participation and active approach to the nature in nature.

Key words: *education in protection of nature, experience with nature, perception of the world, primary school, understanding of nature*

NATURSCHUTZERZIEHUNG IN DER GRUNDSCHULE

Gerold Scholz

Universität Greifswald, Außenstelle Neubrandenburg, Greifswald

Zusammenfassung

Die Naturschutzerziehung ist ein Moment einer humanitären Erziehung, die das Lebensrecht des einzelnen Menschen verbindet und begründet aus dem Lebensrecht aller anderen Menschen und der Natur.

Pädagogisch kommt es darauf an, dem Kind die Möglichkeit zu geben, den anderen und das andere deshalb als schützenswert zu verstehen, weil es anders ist als man selbst und nicht, weil es einem gleich ist. Dies ist nicht möglich als Moralerziehung, sondern nur dann, wenn das Kind Verständnis für den anderen Menschen und die andere Natur hat entwickeln können.

Das verlangt einen Lernprozeß, der bei den kindlichen Denk- und Gefühlsweisen ansetzt und Kinder dazu auffordert, sich damit auseinanderzusetzen. Dies geschieht durch Erfahrung mit der Natur, das heißt durch bewußtes Wahrnehmen und durch Nachdenken über das Wahrgenommene, durch handelnden Umgang mit der Natur und durch Nachdenken über das Verhältnis von Natur und Mensch, konkret: der eigenen Wünsche gegenüber der Natur.

Grundaussdrücke: *Erfahrung mit der Natur, Grundschule, Lebensrecht, Naturschutzerziehung, verstehen der Natur, Weltbild*